

нии которого приняли участие преподаватели кафедры русского языка и кафедры травматологии и ортопедии.

В настоящее время коллектив кафедры вместе с учеными кафедр медицинского профиля работает над созданием учебных терминологических словарей по кардиологии и по пропедевтике детских болезней.

Словари-справочники призваны оказать помощь студентам в выборе нужных слов для выражения необходимого значения и смысла, для активизации и систематизации лексики по тематическому принципу в учебных целях.

Основной целью создания учебных терминологических словарей является возможность развивать и улучшать устную и письменную речь студентов на материале подязыка специальности, облегчая восприятие и понимание изучаемого. Учебные словари обеспечивают студентов тем, что необходимо для самостоятельных и аудиторных занятий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
2. Морковкин В. В. Опыт идеографического описания лексики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 166 с.
3. Чернявский М. Н. Краткий очерк истории и проблемы упорядочения медицинской терминологии // Энциклопедический словарь медицинских терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – Т. 3. – С. 410–425.
4. Чернявский М. Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии. – Мн.: Высшая школа, 1980. – 336 с.
5. Шубов Я. И. Словарь-справочник по медицинской терминологии / Под ред. И. П. Лидова. – М.: Советская энциклопедия, 1973. – 136 с.
6. Arnaudov I. Terminologia medica poliglotta. – Sofia, 1979. – 943 с.

УДК 821.161.2:81*142*19"

Хлистул І. В.
(Умань)

АНТРОПОНІМІЧНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ II пол. XX ст.

Ономастичний (або онімний) простір літературно-художнього твору – це вся сукупність власних назв у його тексті, як реальних, так і створених автором [19, 167]. За аналогією з'явилися і поняття «антропонімичний простір» і «топонімичний простір».

У поетичному дискурсі кожен онім, крім властивої йому номінативної функції, виконує ще й кумулятивну, «нашаровуючи» в собі інформацію культурно-історичну, етнонаціональну, географічну тощо, яка в контексті твору виявляє себе, створюючи нову, художню реальність. Відтак поетонім служить засобом текстотвірним, експресивним, характеризуючим.

© Хлистул І. В., 2002

З усіх онімів антропоніми мають найвищі частотність уживання і лексико-семантичний потенціал. Антропоніми, вживані українськими поетами періоду II пол. XX ст., можна умовно поділити на групи: імена реальних і вигаданих носіїв (хоч дехто з мовознавців характеризує онімний простір літературно-художнього твору «наявністю денотатів одного виду – віртуальних», оскільки поетоніми позначають образи, переосмислені, трансформовані творчою уявою автора [19, 168]). До реальних відносимо імена відомих письменників, митців, учених і мислителів, історичних діячів, особові імена людей, до вигаданих – імена літературних персонажів, міфо-антропоніми, імена біблійних персонажів, відапелятивні імена.

Найбільший інтерес українських поетів досліджуваного періоду викликають особи, що залишили глибокий слід в історико-культурному житті народу – це імена відомих митців, мислителів, історичних діячів. Серед імен відомих письменників, засвідчених в українських поетичних творах, природно, найбільша частина українських, що обумовлено увагою до національного. Безумовно, ім'я Т. Шевченка є одним з найбільш уживаних, воно стало національним символом України. У поетичних текстах засвідчені оніми *Шевченко*, *Тарас*, *Кобзар*, причому іменування *Тарас* і *Кобзар* характеризуються більшою частотою вживання і вищим ступенем експресивності, патетичною тональністю: «І вдивляється в очі мені з-понад зір, / Наче батько, суворий *Тарас*» [15, 437]; «Ми чуємо тебе, *Кобзарю*, крізь століття, / І голос твій нам душі окриля» [18, 79].

Вживання імен письменників різних національних культур в одному контексті служить засобом порівняння чи показу спорідненості їх творчості: «*Лорку* я люблю й *Аполлінера*, / І *Богдан Антонич* – мій поет, / Але ти (В. Маяковський), як серця хромосфера, – / Кров, що кличе радісно – вперед!» [16, 39]; «Світитиме народам із півми / Зоря *Максима Рильського*, умита / *Мицкевича* і *Пушкіна* слізьми» [17, 65].

Чимало віршів-посвят мають традиційну для художньої літератури форму: онім виноситься в заголовок, а в тексті йдеться про денотат. Напр., у Д. Павличка – «Лесі Українці», «Олександр Довженко», «Антуан де Сент-Екзюпері», «Юліус Фучік», «Муса Джаліль»; у В. Симоненка – «Леся Українка»; у В. Коломійця – «Сурма Сосюри»; у М. Вінграновського – «Довженко» тощо.

Крім основної форми таких антропонімів: «прізвище» або «прізвище й особове ім'я», вживається форма «особове ім'я» як засіб інтимізаційний, для вираження авторських почуттів – любові, дружби, співчуття тощо: «Як тобі ведеться там, *Василью*? / Під землею, під ріллею – там...» [6, 210] – про В. Симоненка. Таке іменування можливе, коли прізвища зрозумілі з поєднання імен або відоме чи зрозуміле з контексту: «Від імені *Івана* й *Маркіяна* / ... Кладу печать любові і пошани» [17, 421]; «О геніальний *Олександрі*! Ще не закінчилась дуель! / Повзуть, неначе саламандри, / Дантеси із чужих земель» [15, 442].

Імена відомих письменників, митців, учених і мислителів – творців і носіїв духовних надбань людства – можуть ставати уособленнями ідей поступу, добра, справедливості, краси: «Але ж були не царські лиш парсуни, / Були – *Санфо*. і *Фідій*, і *Боян*. / ... Але ж були не тільки хрестоносці, / Були – і *Дант*,

і Гус, і Галілей» [11, 5]. Імена вчених, мислителів можуть символізувати ідеї свого творця: «На небеса показує Платон, / та до землі схиляє Арістотель. / Не переважить, певно, з них ніхто...» [10, 19], тут через протиставлення онімів Платон і Арістотель показаний вічний антагонізм ідеального й матеріального. Ряд імен людей (реальних і міфічних) різних епох – носіїв однієї ідеї створює певну семантичну єдність: «Що він навіював Леонардо? / Куди поривав Монгольф'є й Корольова?» [10, 212].

Перифраз, ядром якого є онім – ім'я однієї видатної особи для означення іншої, близький до порівняння і створює оцінно-образну характеристику: «Привіт тобі, землі Бояне славний!» [8, 167] – про Т. Шевченка; «Сліпий Гомер України дорогою / Ударить було в струни, заспіва, / Немов живою скропить всіх водою...» [8, 179] – про О. Версає.

Оніми на позначення відомих історичних осіб (назвемо їх історичними антропонімами) як України, так і інших держав, від античності до сучасності, в арсеналі українських поетів є одним з важливих засобів художньої виразності. У віршах на історичні теми власні імена історичних діячів виконують номінативну й текстотвірну функції: «Ще не відав Батий, оточивши Київ ордою, / Що не зможе він Русь підкорити жорстокості й злу...» [7, 32]; «Прив'язали, примочували, гей, мотуззам / Устима, лицаря, гей, Кармелюка / До кобили дубової, до позорища...» [6, 70]. Історичні оніми стають виразниками авторських думок, авторської інтерпретації історичних подій, вживаючись у поезіях-монологах від імені персонажів, напр., «Остання сповідь Северина Наливайка» М. Вінграновського, «Оскарження Івана Гонти» І. Драча, «Герострат» В. Симоненка і т. д. Історичні антропоніми слугують своєрідним зв'язком між різними епохами, проводять паралелі між ними: «І вийшов я на гори, як Хорис, / поглянув на Дніпра важке свічадо...» [17, 103]; «Так топірець, старою міддю кутий, / Вернув Франкові силу й радість духа... / Він Довбуша згадав і час забутий, / Коли баялися пани обуха...» [17, 20].

Історичний антропонім може виконувати характеризуючу функцію, як у рядках: «І панською сокирою потяте, / Ім'я Залізнякове в нім [М. Рильському] жило» [17, 64], де неназваний онім Максим об'єднує образи славного повстанця і відомого письменника.

Уславлення політичних вождів, зокрема Леніна, у поетичних рядках було в часи Радянської влади ідеологічно необхідним, тому у всіх українських поетів, визнаних владою, цей онім сповнений патетики: «Я славлю народження Леніна – / Початок весни людської!» [13, 198]. У період розвінчування колишнього «батька народів» та його прибічників цей процес позначився і в поезії, де кожен з онімів – символ страшної тоталітарної системи: «...в серце голе / Втинається очима царська мідь. / Товариш Сталін! / Усміх ласки й згоди, / Та страх мене проймає мимохоть! / ...він, вчорашній бог і судія, / Так лагідно всімається до мене, / Бо добре знає, що співав і я / Йому хвальбу...» [17, 359]; «Ще димує церква спалена, / В небесах летить притвор – / Тут пройшли батири Сталіна – / Постишев та Косіор» [17, 354].

Крім онімів – назв реальних осіб, у поетичних творах значна роль відводиться і власним іменуванням вигаданих осіб: це імена персонажів мистецьких творів, міфоніми, імена біблійних персонажів. Імена літературних героїв часто служать своєрідною візитною карткою письменника, їх

творця: «Нічогосінько в нього – ні багатства, ні почестей, / Е, та що вже там почесті, краще б дуками. / Тільки є *Дон-Кіхот. Дон-Кіхано*. І хочеться / Про гідальго *Кохано* писати й писати» [4, 222]. Частий художній прийом – своєрідні паралелі між автором твору і його персонажами, певне ототожнення їх: «Чи ж *Мцирі* це не він? Поміж боїв, / Між допитів – єдина мить свободи» [Забашта, 1990: 339] – про М. Лермонтова.

Почуття і думки поета можуть утілюватися у відомі образи улюблених літературних героїв, чії імена стали, по суті, конотонімами: «Часто я самотній, ніби *Крузо*, / Виглядаю з-за обрію кораблів» [18, 171]; «І *Вертером* страждав я у коханні, / і гордим *Чайльд-Гарольдом* я блукав...» [9, 77].

Такі поетоніми, уособлюючи якусь рису, служать влучною характеристикою людини, істоти чи персоніфікованого поняття: «І чорний пес гарчить шоранку / *Отеллом* збудженим гарчить...» [6, 217]; «...бір / скоритись не бажає, / здається, втративши усе, / як *Лір* безвладний – / кляне стихію і ридає на розпутьті...» [9, 158].

Один контекст може поєднувати імена персонажів творів живопису і художньої літератури: «Сама Земля у квітах, у вінку, / Яка вмирать, як все живе, не хоче! / Шевченкова була у ній сльоза, / Як в грішниці святої *Катерини*, / *Мадонни* Рафаеля бірюза, / Світився погляд мудрої людини. / *Мадонни Літти* біла чистота...» [Забашта, 1990: 22], тут образ жінки-матері, опетизований у світовій культурі, порівнюється з образом Матері-Землі. Власні імена драматичних персонажів можуть служити засобом характеристики акторської майстерності виконавця, як у вірші про С. Крушельницьку: «Єдина з усіх *Дзюкоконда*, / Неповторна *Галька*, / незабутня *Аїда*, / найчарівніша *Чіо-Чіо-Сан!*...» [11, 50].

Особлива роль в українських поетичних творах відводиться міфонімам та біблійним іменам, оскільки переважна частина їх – символи, інтерлінгвальні конотоніми. Традиційними в українській поезії стали міфоантропоніми *Прометей*, *Ікар*, *Антей*. Поетонім *Прометей* виступає на означення не лише відомого образу титана-людинолюбця, який подарував людям вогонь і цим прирік себе на довгі муки, а й нескореної людини чи (ширше) народу (згадаймо «Кавказ») Т. Шевченка: «В темну прірву навік – *Прометей* кайдани іржаві, / Двоголовий орел спопелився на крицевій лаві» [17, 185]; occasionально ім'я *Прометей* вживається для створення образу вченого, відкриття якого може мати і трагічні наслідки: «Ми славим в одах вогнище святе, / Та всіх пускає до нього ще нам рано: / Адже вогонь, що викрав *Прометей*, / Спалив колись великого Джордано» [14, 41].

Міфонім *Ікар* символізує творчу, вільнолюбну людину, яка прагне підкорювати не лише фізичні, а й духовні вершини: «Чому ж оце мати твоя неписьменна / ...Не біла по крилах малого *Ікара*, / Бо знала, що крила брукуються в кожнім...» [6, 37].

Онім *Антей* в українській поезії – це людина, яка любить свій край, свою землю-матір: «Вишневим цвітом зацвіли антени, / зачувши голос юного *Антея* – / земного сина – в космосі!» [14, 260].

Міфоніми часто вживаються в досить приземленому значенні, іноді іронічному: «Жінки й чоловіки малих та більших сіл... / О, скільки воїв, кметів, голосів / Ви дарували світові, вхопивши часом нуль у нагороду. / Зате вели-

ких слів дісталася удосталь: / «Мадонни» і «боги» – чистісінькі *Венери* й *Аполлони*. / Гай-гай. Поетам просто хотілось відробити борги. / ...Тим часом жали, звозили буряк / Далеко не античні Василі й Домахи» [14, 91]. Протиставлення імен античних богів, утілення краси й досконалості, й імен звичайних, реальних селян-трудівників – засіб емоційно-оцінної характеристики останніх за внутрішніми, а не зовнішніми якостями.

До біблійних імен відносимо іменування Божого сина Ісуса Христа, які часто варіюються: *Ісус*, *Христос*, *Єгошуа*: «*Христос* воскрес – і господині / Розносять кошки домів» [17, 155]; «За що ми так покарані, Мойсею? / Ти вмер, але *Єгошуї* нема, / Нема того, хто б ніс твою ідею» [17, 44]. Ці антропоніми в поезіях символізують любов, добро, жертвність в ім'я людей. Вони нерідко виступають у контексті у зіставленні з іншими, що уособлюють зло, несправедливість: «Та народу юрба, наче глуха, стояла, / Здавалося, їй байдуже, де тут *Люцифер*, а де *Христос*» [15, 295]; «Але ж знову той кулемет / Стріляє з очей *Іуди* / По недовершеному *Христу!*» [6, 199]. Онім *Іуда* (*Юда*) може символізувати не лише зраду, підлість, а й лицемірство: «Один із вас мене продасть!» – «Паскуда! / Невже він тут? – розгарячився *Юда*. – / Ти тільки покажи його, а я / Повішу на осіці страхопуда!» [17, 408].

Досить поширені в поетичних текстах і інші біблійні імена. Оніми *Адам* і *Єва* зазвичай уживаються як синонім закоханої пари: «Сто тисяч років ми себе чекали... / І ранюю залишилось болото. / А біля нього два прозорих лотоси: / *Адам* і *Єва*. І з любові – син» [3, 47], ім'я *Адам* уживається в значеннях «чоловік», «перша людина», «праотець», *Єва* – «жінка», «спокусниця», а в поемі І. Драча «Чорнобильська Мадонна» через імена перволюдей, що порушили Божу заборону, шляхом створення паралелей «Адам і Єва» – «людство», «плід з дерева пізнання Добра і Зла» – «розщеплений атом» передано авторську ідею застороги у використанні атомної енергії: «Коли Змії чистить яблуко / Перед тим, як *Єві* його віддати, / Він шкірку зрізує по спіралі – / Зелений виток з-під ножа його плине / І зветься він пізнанням... / Змії яблуко ріже надвоє / І витинає ядро з половинок, / Вилушує нутроці із насінням – / І тільки тоді *Єві* його дає. / *Єва* ділиться з *Адамом*» [5, 41].

Кайн і *Авель* – імена не тільки старозавітної історії, а й українських легенд, що відбиває і поезія: «не видно вже тих вил на Місяці, що ними / Вбив *Кайн Авеля*; безкрилі серафими / В ракеті дорогій на Землю їх знесли...» [17, 405]. З'являється й оказіональне значення оніма *Кайн* – не братовбивця, а заздрісник-анонім: «Він чекає, поки помилюся... / За спиною ворухнеться *Кайн* / З каменем у втомленій руді» [12, 131].

Ім'я *Мойсей* часто вживається в поезіях не лише зі значенням «пророк», а й з іншими – «революціонер», «прогресивний діяч», як в однойменній поемі І. Франка: «Юрмище заздрісних, злих самолюбів, / Що піском один одному кидують в лице, / Жеруться і виють, ніби шакали, / Гарчать на *Мойсея*...» [17, 33], а тому й І. Франка наділяють якостями його персонажа: «Да святиться навіки геніальність Франкова... / Одержимість *Мойсея*, прямота Дон-Кіхота» [17, 59].

Як було зазначено вище, для іменування письменників у поезії часто використовується онім у формі особового імені. Таким чином іноді іменуються й відомі історичні особи: «І Київ на *Богдановім* коні / Пливе навстріч

дніпровою водою» [2, 50]. Та почасти іменування за особовим ім'ям – стилістичний прийом зображення простої людини-трудівника: «У баби *Ониси* було три сини. / У баби *Ониси* синів нема. / На кожній її волосині / морозом тріщить зима» [18, 38]; «Повитий згадками, непрошеними й зайвими, / Скрипить протезом сторож *Явдоким*» [2, 126]. Ціла галерея подібних образів створена М. Вінграновським у віршах, де імена – лише в заголовках («Марія», «Оксана», «Баба Марта»), а в текстах – щемливо-проста оповідь про людське життя: «Дванадцять рублів пенсії, коза, / Синенька хата на одну кімнату, / Й сама вона [баба Марта], як ця коза-сльоза, / З ціпком з акації йде молоко міняти / ...Курортним людям молоко за гроші» [2, 166].

Особове ім'я людини служить і її національним чи соціальним характеристичним знаком: «Коли вродився ти *Іваном* [І. Франко], / Ти бід і лих ковнеш в сто крот, / А станеш вічним, нездоланим, / Бо ти – *Іван*, бо ти – народ...» [6, 78]; «Як воювали хлопці в полку Нормандія – Німан! / ...Коли фашистські стерв'ятники шугали над ними й під ними, / Їх відбивали з честю Росії сміливі сини. / А їх прикривали французи – *Жани, П'єри, Жерари...*» [8, 316]. У циклі «Вірші з Афганістану» Д. Павличка в центрі поетичних портретів – екзотичні афганські імена: «Дивлюсь-вдивляюся в афганку, / Принадливу, як юний гріх... / Це – *Шукрія*» [17, 341], «*Хашім* – це музика. Він грає на бубнах. / Його називають – устод [майстер]!» [17, 342].

Особове ім'я може виступати в інтимізуючій функції в поетичному творі: «*Маріє*, мріє, мрієчко моя, / Моя *Марієчко* тривожна, / Твоїм гірким, як світ, ім'ям / Мені звучить хвилина кожна» [2, 82].

Частим прийомом у творчості українських поетів II пол. XX ст. є онімізація апелювативів, зокрема персоніфікація предметів і явищ: «Та я сказав: що хочеш, *Часе*, / Усе віддам тобі по край – / І юність, й молодості чашу, / Життя сьогоднішнє й вчорашнє, / Лиш *Слова* мого не чіпай!» [2, 15].

Проаналізовані поетоніми – лише незначна частина антропонімікону українського поетичного дискурсу II пол. XX ст., і стилістичний потенціал цієї групи онімів дуже високий.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вінграновський М.* Цю жінку я люблю. – К.: Дніпро, 1990.
2. *Вінграновський М.* З обійнятих тобою днів. – К.: Веселка, 1993.
3. *Віргуш Н.* Відкритий світ. – Дніпропетровськ: Промінь, 1988.
4. *Дорошко П.* Вибрані твори у 2-х тт. – К.: Дніпро, 1980. – Т. 2.
5. *Драч І.* Храм Сонця. – К.: Радянський письменник, 1988.
6. *Драч І.* Лист до калини. – К.: Веселка, 1990.
7. *Забашта Л.* Київська гора. – К.: Радянський письменник, 1982.
8. *Забашта Л.* Вибране. – К.: Дніпро, 1987.
9. *Коломієць В.* Світень. – К.: Молодь, 1982.
10. *Коломієць В.* Подих моєї землі. – К.: Радянський письменник, 1984.
11. *Коломієць В.* Сузір'я миру. – К.: Молодь, 1987.
12. *Коротич В.* Можливості. – К.: Дніпро, 1970.
13. *Нехода І.* Вибране. – К.: Дніпро, 1980.
14. *Олійник Б.* Поезії. – К.: Дніпро, 1986.

15. Павличко Д. Вибрані твори у 2-х тт. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 1.
16. Павличко Д. Спираль. – К.: Радянський письменник, 1984.
17. Павличко Д. Твори в 3-х тт. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2.
18. Симоненко В. Лебеді материнства. – К.: Молодь, 1981.
19. Калинин В. Несколько замечаний к теории онимного пространства литературного произведения // Научные записки. – Вып. 37. Серия: филологические науки (мовознавство): Материалы IX Всеукраїнської ономастичної конф. «Ретроспекція і перспективи української ономастики» – Кіровоград, 2001.

УДК [81:168.522]:654.19

Хромов С. С.
(Москва)

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАДИОПЕРЕДАЧ ПО РОДНОМУ ЯЗЫКУ И КУЛЬТУРЕ РЕЧИ

Во дни сомнений, во дни тягостных раздумий о судьбах моей родины, – ты один мне поддержка и опора, о великий, могучий, правдивый и свободный русский язык! Не будь тебя – как не впасть в отчаяние при виде всего, что совершается дома? Но нельзя не верить, чтобы такой язык не был дан великому народу!

Тургенев И. С. «Русский язык»

Поддержка и развитие общенационального русского языка, выступающего в качестве государственного в России, – ведущее направление федеральной программы «Русский язык». Составляющий компонент программы – пропаганда русского языка и культура родной речи в российских СМИ. Радиопередачи «С русского на русский» (или «Кстати сказать») на канале «Радио России» представляют собой реализацию одного из направлений федеральной программы «Русский язык».

В настоящее время в электронных СМИ общеобразовательных и научно-популярных программ, посвященных русскому языку, культуре родной речи, русской литературе, можно пересчитать по пальцам. Из известных мне хочу выделить познавательную передачу «Говорите по-русски» на петербургском радио, программу на канале «Эхо Москвы» и небольшие фрагменты на канале телевидения «Культура». Между тем состояние русского языка в современном обществе, как справедливо отметили участники *круглого стола* «Русский язык в эфире: проблемы и пути решения» (14 ноября 2000 г.), вызывает большую обеспокоенность, которая приобретает, особенно в последнее десятилетие, масштабы общенационального общественного значения.

Наша передача создана и функционирует при поддержке Министерства образования России. Ее основная задача – возрождение интереса к русскому языку и культуре родной речи, поддержка литературных норм. Авторы программы стремятся показать, что русский язык является основой и проводником великой русской культуры, средством примирения и объединения мно-

© Хромов С. С., 2002